

Թիւ 1-ը Սիմֆերոպոլի թուրքաց հիւպատոս Իսմայիլ Էֆենդիին և այժմ, ինչպէս հաղորդում են մեզ, հիւպատոսն ամեն կերպ աշխատում է հաստատել, որ սպանութեան համար իր թէ մարդու վտանգաւոր չէ եղիլ, արագակ չի եղիլ, կատարել չի տուել Գրիգորի ընտանիքը և վերջապէս նա իսկի բարեկեցիկ է չի եղել:

— Բազում առաջին կարգի վտանգաւոր Գ. Մ. Արաքիւնիսին և նոյն տեղի երկրորդ կարգի վտանգաւորները Մ. Ս. և Ն. Մ. Արաքիւնիսներին Բարձրագոյն թոյլ է տրուած նախարարին արձարակալել և անտարակալ ընկերութիւն հիմնելու: Ընկերութիւնն հիմնական դրամագումարն է 1,000,000 ռ., բաժանուած 2,000 ակցիայի: Վարչութիւնը գտնուում է Բազում:

— Ռուսիայում ներկայումս գործադրուող հին տուժարները վերածկրի համար արտեղագրական ընկերութեան կից, պրոֆ. Գլազնովսկի նախագահութեամբ, մի յոսանքովով է կազմուած: Յանձնաժողովը, երկար ժամանակ այդ բանի վրայ աշխատելուց յետոյ, ինչպէս հաղորդում են մայրաքաղաքի թերթերը, այն եզրակացութեան է եկել, որ ներկայումս անկարելի է արժատական փոփոխութիւն մտցնել այժմեան օրացոյցի մէջ: Յանձնաժողովը գլխաւոր ազգելքը տեսնում է նոր և հին առումների տարբեր իւրա համաձայնեցնելու մէջ: Որպէսզի ժողովուրդը նախապատրաստուի օրացոյցի մէջ առաջիկայում լինելիք փոփոխութեան համար, յանձնաժողովն անհրաժեշտ է համարում քիչ թէ շատ երկար ժամանակի ընթացքում հասարակութեանը ծանօթացնել նոր թուահամարակալութեան հետ պաշտօնական և «մասնաւոր բնաւորութիւն ունեցող թղթերի վրայ պարտադիր կերպով նշանակելով ամսաթիւներն ըստ հին և ըստ նոր տուժարների:

— Թմարայութիւնն ստացել է հետեւեալ նորազոյն հրատարակութիւնները. 1) «Ենչ է կարգում ժողովուրդը և ինչպէս է վերաբերում նա զէպի ուսումնարանը և գիրքը» (Ժողովրդ տեղեկութիւններ հաւաքելու համար), ըստ Գրուկանի, Ս. Ա., Թիֆլիս, 1899 թ.: 2) Թիֆլիս Սիմֆոնիստ-նաղարանից (տեսնող Երևանի հայոց թեմական հոգևոր դպրանոցի) — «Գալստիանի աշակերտներին» (մի քանի խրատներ), Մոսկուա,

այդ նրան չյաջողուց: — Գիտես ինչ. ես քեզ խաբեցի. կինս առողջ է, բոլորովին առողջ է. հարցն այդ չէ, այլ այն, որ նա... նա ինչ դաւաճանում է: «Նա այս բոլորն արտասանեց. շատ անկեղծ, բայց ցածր ձայնով, ապա խոսեց արագ, շատ արագ. Երեւում էր, որ նա աշխատում էր, որքան կարելի է շուտ յայտնել ինչ իրեն տանջող գաղտնիքը: «—Այո, այս շատ անմիտ և զարմանալի բան է, սկսեց նա,— և իմ գուրդոնայիքն ու համար է ինչ դաւաճանում: Գր-Պրէի համար:

«Դա Բագրատի բարեկամները մէկն էր, նա շատ պնդունակ և դատարկի մէկն էր, զէպի որը ես առաջին իսկ հանդիպած ժամանակ բնագրական զգուանք էի զգացել:

«Նա մտածման մէջ կրկնեց.

«—Այո, գր-Պրէի համար:

«Այո շարունակեց:

«—Առաջապահ անտանում եմ մի զգուանքի անտանգիւր նամակ, լիքը քերականական սխալներով, մի նամակ, որ, ինչպէս երևում է, գրել է պաշտօնից արձակուած ծառան վրէժ լուծելու համար: Ո՛հ, թէ և մենք այդ զգուանքի բաներն ստուծ ենք, այնուամենայնիւ նրանք մեր հոգեկան անդրբութիւնը լրացնում են... Ժամը չորսին տուն վերադառնալով թնային նման ծառային հարցնում եմ. «Եթեք մեզ մօտ եկող եղիլ է...». «Ոչ, որ պատասխանեց նա,— լսեցի սլ. գր-Պրէից. նա տիկնոջ հետ բնագրական անտանում է: Եւ, գալմանալի չէ. ինչ թուաց, որ ծառան հեղինակն էր:

1899 թ., էջ 14, գիրք 20 կ. 3) «Մանչեսթր թշնամի», գրեց Յովսէփ Տէր-Ստեփանեան, բժիշկ Գարեգիկի բարձրագոյն վարժարանին և մանչեսթր քաղաքին, Գ. Պոլիս 1899 թ., էջ 38, գիրք 5 դասեկան:

ՄԵԶ ԳՐԻՈՒՄ ԵՆ

ՄԻՓԵՐՈՊՈԼԻՑ.— Սեպ. 25-ին, հայոց գերեզմանատան ս. Գէորգ եկեղեցում, սպասարարից յետոյ, Գէորգ Գ. Հայրապետի համար տեղիս հայ հոգևորականութիւնը հանգստեան կարգ կատարեց: Արժ. Օգնենտիս առաջ քաջ. Գոպալ-ճեանը համարեալ դամբանական ճառ խօսեց տեղիս հայ ժողովրդին հասկանալի խրճի բարբառով: Ամպօճոյ խօսքերով Գէորգ Հայրապետի հիմնարկած ճեմարանի մասունցած ծառայութիւնների վրայ շեշտելով, յորդորեց ներկայ եղող ժողովրդին, որ ըստ չափու կարողութեան նպաստեն այն հաստատութեան որից աղքատ սպասում է կրթութեան և արժանաւոր հոգևորականներ: Ցետոյ ժողովրդին դառնալով, Գ. քաջ. Յովսէփեանը շնորհակալութիւն յայտնեց այն բարեսիրտ նուիրատուներին, որոնք իւր յորդորներին անհատով, իրենց ուսումները շնայեցին մի թրքահայ ուսումնաւորական պատանու ուսման և կրթութեան գործի համար: Յիշելով քահանայ Գէորգեան ճեմարանի գոյութեան 25 ամեայ յորելանի յիշատակին, այստեղից օգոստոսի 18-ին, ս. Էջմիածին էր ուղարկել թրքահայ որը պատանի Ալեքսանդր Ալալեանին հասարակութեան հաշուով: Հետեւեալ օրը, սեպտ. 26-ին, ս. Աստուածածնայ եկեղեցում հայրապետական մարդկանց կատարուեց, Վեհ. Հայրապետի օժման 6-րդ տարեգարծի առթիւ:

— Սեպտ. 29-ին տեղի ունեցաւ Միֆերոպոլի աղջկանց գիմնազիսի նորակառու շէնքի օրհնութեան հանդիսը պատշաճաւոր շուքով: Զէնքի վրայ ծախսուած է 115 հոգ. ռ., և դա բազմաթիւ գեղեցիկ շէնքերից մէկն է:

ՄՈՂՆԻ ԳԻՒՂԸ ԵՒ Ս. ԳԵՐՈՐԳԻՑ ՎԱՆԵՐԸ

Քառասն Գեորգ անդնդախոր ձորի արեւմտեան ափում ուղղաձիգ ընկած են

յուս է ինչ: Ընդունարան շմտայ, այլ անխելի քայլերով դիմեցի զէպի կնոջն արդուարարանը, որն ընդունարանի հետ միանում է մի առանձին սենեակով: Մեր գործերը շատ թանձր են, քայլերի ձայնն անխելի են դարձնում, դուռները չեն ճառում: Վարդապետի ետեւ կանգնած՝ ես լսողութիւնս ստուծ եմ, սակայն ընդունարանում խորին լուռութիւն է տիրում, ես ոչինչ չեմ լսում: Այդ լուռութիւնը ստատիկ տանջում էր ինձ: Պատահամբ գոյուս հակառակ կողմն եմ դարձնում, և ինչ ես կարծում, ինչ եմ տեսնում արդուարարանի խորքում, գահաւորակի վերեւ կախուած վանդակեան ապակաւոր հայկում մէջ: Ես տեսնում եմ կնոջն պատկերը, նա գտնուում է գր-Պրէի գրկում և բուռն կրքով համբուրում է գր-Պրէի շրթները... Դու երբեք եմք աղքատ ես, որ ես ընդունարան մտայ և յանցագործների վրայ յարձակուեցի Բագրատի նայեց աչքերիս և ժողովուրդ... Ոչ, սիրելի, այդ չափ ոչ քաջութիւն ունեցայ և ոչ վրձնակալութիւն: Ինչ անկարելի, անհեղինակութեամբ այդ վայրկեանի դուրս գալ կրնո՞ւն առաջ և յանկարծ բռնել նրան յանցագործութեան մէջ: Ես անխելի քայլերով դուրս եկայ սենեակից և ծածուկ, գոյի նման, գնացի իմ առանձնատանակը. ոտներս դողում էին, ես ամբողջապէս քրտնած էի: Կէս ժամից աւելի նստած էի բազմութեան վրայ տնայնատան դուռնիս մէջ և մտածում էի գնում այնտեղ, թէ ոչ. պարտական եմ գնալու այնտեղ, թէ պարտական

մի շարք աւերակներ, որոնց լուռութեան մէջ գուր կարգում էք անցեալի փառքը: Աւերակներից դուրս, շրջակայ դաշտերում և արգաւանդներում տեղ-տեղ կանգուն պատերը, պարիսպները, գետնի հետ հաւասարուած աւերակները... այդ բոլորը մնացորդներն են անցեալի հարստութեան և զեղուն կեանքի, որոնք կարծէք մի լուռութիւն մէջ կորել, չբացել են կարճադարձ մի դորութեան առջև: Այնտեղ, ուր ներկայումս կրք է լսում ջրի հոսանքի ձայն կամ աղբիւրի կարկաշ և ուր գետինը չոր անապատի տեսք ունի, այդտեղ պարզ երևում են խաղողի այգիների թումբեր, պարիսպներ, աւերակ հնձաններ, — դարձեալ փառաւոր անցեալի անուր յիշատակներ... Այդ դաշտերն ու արգաւանդները ոտովի ու աղբիւրն անցեալում եղել է զէպի հիւսիս բարձրադիպակ վրայ ընկած ցամաքած լճի տեսք ունեցող մի վայր, ուր գետ և նշմարում են սրբատաշ քարեայ ամուր պատեր, որոնք իրենց մէջ պարունակել են արհեստական լիճք. այդ լիճք գետ մինչև այսօր էլ անաւորաբար յիշում է «Գալուս ծով» անունով: Գարնան թնձրների ժամանակ լցում էր այդ լիճք, և ամառ ժամանակ առատութեամբ ոռոգում շրջակայ դաշտերը:

Այդ ամենից յետոյ, Քառասն Գեորգ անդնդի մէջ միապաղաղ և պարտաճի ժայռերի կրծքում գահաւոր լիճքի այրերն ու քարանձառները, ուր դարձեալ նշմարում են մարդկային ձեռքերի աշխատութեան հետքեր, ապացուցանում են, որ անցեալի այդ աշխատասէր մարդիկ իրենց ապրուստի և գոյրի համար շարժաւորուց բացի, տքնել և աշխատել են նոյնպէս իրենց կեանքի և հաւատի պաշտպանութեան համար: Աւանդութիւնը պատմում է, որ այդ այրերում նրանք թաղնուել և բնակուել են ամբողջ ամիսներ, առանց արելի երես գլուս գալու և ստորերկրեայ տանող ճանապարհներով գետից բերելով իրենց համար խմելու ջուրը:

Այդանկերում յաճախ գտնուել են դաշտային հնութիւններ, ամանեղէններ, ինչպէս և արծաթի փողեր. իսկ, որ աւելի զխնայեցին է, գիւղից զէպի հիւսիս գէպի ձորի խորքը բացուող ճանապարհը շինելիս, բացուել է մի մեծ փոս, իր բազմաթիւ մարդկային ոսկորներ...

Եւ ես զգում էի, պարզ զգում էի, որ այնպիսի այժ չեմ ունենալ: Ես ընդունակ եմ դր Պրէի նման տառն խեղդելու, սակայն ստորացնել կնոջն, բռնել նրան յանձնագործութեան մէջ, ամանեղէն... Ոչ, ոչ, ոչ, ես չկարողացայ այդ անել այդ անելիս Բագրատը յիշուեց: Ես զգում էի, որ քաջութիւն չեմ ունենալ նրա աչքերին նայելու, տեսնելու նրա երկիւղած դէմքը, լսելու նրա կեղծ սրամտութիւնը, նրա ստախոսութիւնը, որով պիտի աշխատէր արդարացի իրեն: Ոչ, այդ ինչ ստատական փնցող միտքը և նրան տանջանքից ազատելու ցանկութիւնը, որով ամեն կերպ պիտի աշխատէին հեռացնել բացատրութեան վայրկեանը, մի բացատրութեան՝ որ նրա պէտք է ստորացնէր, — շատ աւելի ուժեղ էին իմ նախաձեռնից, իմ խայտառակութիւնից, իմ վշտից...

«Ուղիւսիս մէջ միայն մի միտք էր պարտաւորում. այս զէպի մասին, մտածում էի ես, բայց ինչպիսիք ոչ որ զգիտէ, նրանք ինչ չտեսնեմ. թող սա ինչ հետ մտնեմ...

«Ջապարտի գուրս եկայ տանից և երբեք ժամ փողոցներում թափառում էի, ապա գնացի ակմարանց և այնտեղից կեանք զրեցի, որ ձայնն տանք չեմ լինի: Ինչպէս ասացի. այս բոլորը պատահեց երեկ: Բարեբախտաբար այսօր ուսուցանեան ես նախաձեռնեցի գուրսը, ուսուց չափաւորութիւն կնոջն՝ երես տու երես խօսակցութիւնից պարտաւորուեց: Ես վախեւորում էի, որ նա իմ զէպի, աչքերի արտայայտութիւնից կըզուակէ իմ հոգւս զրեւթիւնը, որ կաշխատէ ճշմար-

նեղով այրում փոշու հետ խառնել: Այդ ապացոյց է, որ այդտեղ կատարուել է գաղափարին մի ոճիւր. խաղողի մէջ այրել են հարկաւոր մարդկանց և ծածկել են հողի տակ:

Ժողովրդական տառնուելին այդ գիւղերի մասին, ինչպիսիք է Մոզին և Կարին, շատ բաներ է պատմում, ակնաւորութեամբ յիշում է նրանց հարստութիւնը, կրօնասիրութիւնն ու արած գործերը: Մոզնու աւերակների վրայ տեղացիները նայում են որպէս անթիւ հարստութեան և հնութիւնների պահպանների վրայ, և շատ անգամ վառ երակալութեան տակ փորձեր են եղել քանդելու գետինը, գտնելու համար այդ գանձերը:

Դեռ 17-րդ դարում այդ աւերակների տեղ կանգնած էին կենդանի և կանգուն շինութիւններ, սակայն նոյն ժամանակներում տիրապետող պարսկի և օսմանցոց բռնապետների միմիանց հետ անընդհատ ունեցած պատերազմների ժամանակ, որոց կուռածաղիկն էր անշուշտ Արաքսեան գեղեցիկ ու սիրուն աշխարհը, այդ կողմերն իսպառ աւերակ դարձան, ժողովուրդը թողեց փախաւ հեռու երկրներ, իւր ետեւից յիշատակ թողնելով միայն այդ աւերակներն ու փլատակները:

Ներկայումս այդ աւերակներից մի փոքր հեռու կանգնած են գիւղական մի քանի հասարակ խորհրդները. 20—25-ի չափ, ուր այժմ բնակում են հայ գիւղացիներ, որոնք անշուշտ այստեղ են ընկել և բնակութիւն հաստատել 1830-ական թուականներում, ուսում-թրքական պատերազմների ժամանակ:

Չորափից զէպի արեւմուտք, գիւղից բոլորովին մեկուսացած, մի տափարակ վայրում, հնադարեան կիսախարխուլ և աւերակ պարիսպներով շրջապատուած կանգնած է սև քարից կերտուած ս. Գեորգայ հոյակապ վանքը, որի բարձրավիզ գմբէթը թաղաւորում է ամբողջ շրջակայի վրայ: Վանքը դարբից ի վեր պահպանել է իւր հարազատ դիրքն ու տեսքը. միայն վանքի արեւմտեան դռան ճակատին կարգում ենք Գ. Մեսրոպ Սմբատեանի անունը՝ իւր կատարած մի քանի նորագոյնութիւնների յիշատակութեամբ հանդերձ:

Մոզնու ս. Գեորգայ վանքի հիմնար-

տութիւնն իմանալ. նա կարող էր ինչանից բացատրութիւն պահանջել, ես չէի կարող լուել, և առաջ կըզար մի տեսարան, որ ես չեմ կարող տանել և չէի ցանկանալ որ լինէր:

«Բագրատն այս բոլորն ասաց զգացումով, բայց շատ հաստատել եղանակով: Ես նոյն իսկ կարող էի տեսնել շատ բնական, կենսունակ, եթէ այս ասէր մի դերասան բեմից:

«Ի՞նչ ես մտադրել անելու, — հարցրել եմ:

«Նա նայեց ինձ, ոտները թոթուեց և միմիայն:

«Դու գիտես, որ ես կնոջն հետ տեսնելու չեմ կարող:

«—Բայց չէ՞ որ դու նրան սիրում էիր և այժմ էլ սիրում ես, այնպէս չէ, — ստատիկ խղճալով բարեկամիս, բացականչեցի ես:

«Դու ճշմարիտ ես ասում. ահա հէնց այդ պատճառով էլ ես նրան չպէտք է տեսնեմ: Ես նրան կընեմ, — պատասխանեց նա շատ պարզամտութեամբ:

«Եւ պիտի շարժուեմ մի ինչ հակացեցեց, որ նա այդ անկարելին, անպատասխան չհամարում իւր համար:

Դուսն գանդի խիտ ձայնը մեր տխուր խօսակցութիւնն ընդհատեց:

«Ես կանգնած էի անորոշ դրութեան մէջ:

«—Դեռ, սիրելիս, դուք բաց արա, — նկատելով իմ չափութիւնն, ասաց Բագրատը:

«Գնացի դուր բանալու, բայց միութեան մէջ երկար ժամանակ չէի կարո-

կութեան մասին այսպէս է յիշատակում պատմաբան Զաքարիայ սարկաւազը, որը գրում է վկայութեամբ ժամանակակից Առաքել վարդապետի:

«Երբ որ նահատակուեցաւ ս. Գեորգ գործակարը Գամբրայում, նրա սուրբ նշխարները պահպանուած մնում էին այնտեղ մինչև ներսէս Մեծի օրերը, որը և բերելով ամփոփեց նրան ի Յովաննու վանքը, ուր և հարում էին բազմաթիւ անդամաւորներն ու բորոտները, բժշկութիւն էին գտնում:

«Եւ երբ ընկաւ հայոց իշխանութիւնը Հայաստանից, ու նրա տիրեցին այդ ազգերը, Զիբակայ և Գարբու գաւառն անցաւ վրաց իշխանութեան ներքոյ: Այդ ժամանակներում սարգսպիկի գմբէթութեան ցաւով բռնուած է վրաց Դաթոթագաւորի միակ Բէթօ որդին, և ոչ մի կերպ չէ կարողանում բժշկութիւն գտնել: Այդ ժամանակ նրան պատմում են, թէ «քո իշխանութեան ներքոյ գտնում է մի վանք, որ կոչւում է Յովաննու վանք, Գարբու գաւառում. այնտեղ կայ սուրբ Գեորգայ մարմինը, ուր հաւաքուելով ամեն անգամ ցաւուները, բժշկութիւն կանգնում: Ուղարկիր քո որդուն ինչ այնտեղ բժշկուի: Ուրախութեամբ համաձայնում է թագաւորը՝ սակայն թագուհին արգելում է պատճառելով մի գուցէ այնտեղ վախճանուի իւր որդին և ինքը մնայ անտահաճ սուրբ մէջ. քստ որում որդւում են ու. Գեորգայ մարմինը բերել տու: Չնայելով Գարբու իշխանների հակառակումն են և մերժում թագաւորի խօսքն ու հրամանը, ուսկայն վերջը վրաց աղատանիներից 12 պատանիներ պատանդը վերցնելով համաձայնում են նշխարների մի մասն ուղարկել. սակայն մինչև տեղ հասնելը, թագաւորի որդին վախճանում է, իսկ թագաւորը գլուխով սրբոյ նշխարները՝ այլա չէ վերադարձնում, թողնելով պատանի պատանդներին Արարտանուն երկրում, որոնք ցրուելով գանազան գիւղեր, ի մի ձուլուելով հայ ժողովրդի հետ, ապրում են մինչև այսօր իւր ժամանակներում: Իսկ ս. Նշխարներն ամփոփելով Կածարէթ կոչուած երկրում, որ վերջերում Չխար ևս կոչում էր, կառուցանում են մի վանք, որ և կայ մինչև այսօր:

Իսկ մնացած նշխարների կէսը մնում է Յովաննու վանքում բաւական երկար ժամանակ, բայց որովհետեւ երկրի ամեն

գտնում փականքը գտնել: Եկել էին ինչ մօտ ընկերներիցս երկուսը, որոնց նիւս հրաւիրեցի: Այդտեղ բաւական ժամանակ անցաւ: Նրանք մի փոքր խօսուցեց յետոյ քնացին: Ես սենեակ մտայ, տեսայ Բագրատին լուսամուտի մօտ մէջքը զէպի դուռը, առանց փնջանգղեանի կանգնած:

«Նա զէպի ինչ չգործաւ ես նրա ձեռքի շարժումից հակացայ, որ նա ուզում է ինքնապատնութիւն գործել: Ես վաղեցիկ զէպի նա, սակայն միայն նրա մարմինը կարողացայ գտնել... բարեկամս շատ ծանր էր, ընկնելով ինձ էլ հետ տարաւ... Ոտիս վրայ մնացի միայն ես, իսկ նա իւր ամբողջ երկարութեամբ ընկել էր յատակին. մի կաթիլ, միմիայն մի կաթիլ արեւն ստուել էր նրա շապկի վրայ. իմ գործերների արկղից վերցրած նշապը խրել էր ուղիղ սրտի մէջ. ոչ մի բառ, ոչ մի ձայն չհանց. նրա մարդ աչքերի հայացքը գարմանք էին արտայայտում: Լսուեց մի խուլ լուր-խուրդ... և ամեն բան վերջացաւ:

Բժիշկ Մորգէն նայեց իւր ունեղիւրդներին:

—Մնա այս վիշտը ես անկեղծ վիշտ եմ անուանում և այս սէրը ճշմարիտ, իսկական սէր, — ասաց նա:

Ունեղիւրդները, ըստ երկայնի, համաձայնելով ծերունուն, չպատասխանեցին. սենեակում տիրեց ծանր արտաւրութիւն:

Ս. Ջանվելից.

կողմերից եկող բազմաթիւ ուխտաւոր-
ները համար տեղ չէր լինում վանքում
և շատ մանուկները դահլիճէ լին լինում
Քասախի ձորաբարակներից, մի ժամա-
նակ ուխտի տօնի օրերում նշխարները
տանում էին մօտակայ Մոզնի գիւղը
սակային վերջերը ձանձրանալով նշխար-
ների տանիք բերելուց, այնտեղ Մարտի-
րոս անունով մի եղբայրացու կողմից
քարից շինեց մի հոյակապ եկեղեցի՝
չընդադաճելով նրան պարիսպներով Բայց
նրանից յետոյ իւր եղբոր որդի Յով-
հանէս վարդապետը քանդեց այն և
նրա տեղ կառուցեց ներկայ հրաշալի
և հոյակապ վանքը, որ և մնում է կա-
գուն մինչև այսօր։ Այդտեղ երկար ժա-
մանակ նստում էին բազմաթիւ վանա-
կաններ, եպիսկոպոսներ ու վարդապետ-
ներ։ Վանքն ապահովուած էր բազմա-
թիւ կալուածներով այլ և այլ գիւղե-
րում, կառուած չնույնպէս ժողովրդից։
Մոզնի գիւղը պատկանում էր դարձեալ
նրան, ինչպէս և այսօր էլ նա պատ-
կանում է վանքին։

Ուխտագնացութիւնը, ինչպէս յայտնի
է, Արարատեան երկրի բնիկ հայ ժողո-
վելի ամենամեծ խնդիրն սովորութիւնն
է. նրա անհուն սէրն ու կրօնական ջիւ-
ղանքները ինչու և միայն զայն հայաս-
տանի ամեն վայրերում գտնուող սուրբ
նախնիքներից միւր անգի մնացած վան-
քերն ու սրբավայրերը. դրանց թիւում
գրեթէ առաջին տեղն է լսում Մոզ-
նու ս. Գրիգոր վանքը, ուր տարին եր-
կու անգամ եկրի ամենահեռաւոր ան-
կիւններից անգամ լցում են բազմա-
թիւ ուխտաւորներ, ու երեք օր շարու-
նակ դուրսնուցնելով կատարում
նրա տօնը։

Երբ սկսում է աշունը, արդէն ա-
մենք անհամբեր սպասում են Մոզնու
տօնին. դեռ երեք օր առաջ ամեն կող-
մերից գալիս են վաճառականներն ու,
իրենց համար տեղ պտտատակով, վը-
րում են աչք շաղկապ ապրանքները,
որ պիտի ծախեն տօնի օրը։

Վանքն սկսում է կենդանանալ։ Սկսած
Աւետարանագրից, Փաշարհու Ղարաքի-
լիայից, Զորագնացից մինչև Արարի
կողմերը, Երևանից ու չըմակայ գիւղե-
րից ուխտաւորներ են ուր գալիս են
Մոզնի։

— 2-րդ օրը, 26, — շտապում է ու-
լքանքաւորացիներ, — իստ ուրախ գի-
շեր մատղանքի պիտի կարենք։

— Անն ջան, քիչըմ ուրախ թէյնը,
սիրտս հանդէ գը. եթ պիտի համարի
Մոզնի, — ասում է Ջահէլ օրիորդը՝ կը-
պած մօր թէյին։

— Մոնիմ կնոք զօրքին, էքուան ֆոն
կեղնիք։

— Հէջ չեմ տեսած, արլա ջան, թէ
ինչու տեղեր է. ֆոն աչէ, անա ջան,
էն ինչի ծաւեր են, — մտաւնացց է ու-
նում նա երկուստեք ճանապարհը հո-
վանաւորող ծառերը։

— Վե՛ր գիտէ, ինձորի կեղնի, — պա-
տախտանում է մայրը ցոյց տալով ըն-
կուղնեւ վրայ, և անհուն դուրսնու-
թիւնով շարունակում են ճանապարհը։

Վանքի շուրջը, պարսպների մէջ և
թէ դուրսն ընդարձակ տարածութեան
վրայ փռում է ուխտաւորը, ուր շար-
ժուկն անգամ դուրս է լինում։ Վրան-
ների մէջ, վրաններից դուրս, ամեն մի
առաւարակ վայրում, ծառերի տակ խիտ
կեղտով փռում են քէֆ անողները
խմբերը, սպմուկը, ծխը, որոնց հետ
խառնում է այս ու այն կողմերից լը-
սուող դհու ու զուլնայի ձայնը, մաք-
րու ակամշ են խոցնում։ Մի կողմում,
խաղում է բնանդըր բաղը, միւս կող-
մում ալքաւորապալուցի երկար չուխա-
ւոր լոթիքը՝ քշաք պնդում, զուլնի
առաջն ընկած՝ պոքրիով ու կոնծելով
առաջ են գնում, վայ է թէ մի չնչին
առիթմ եղաւ, և անա սկսուեց կատարի
մուշակալուր, տուր ու զմիտը. խլը-
սումն ընկնում է ուխտաւորների մէջ,
ամենքը վրայ են թափւում, բայց անա
այս ու այն կողմից վրայ թափուեցին

ուխտիկաններն ու մարականի շիփոցով
բաժանեցին նրանց իրարից։ Քէֆ դար-
ձեալ շարունակում է։

Ճոթածախները, մանրավաճառները,
երկաթավաճառները, նպարավաճառնե-
րն ու մրգավաճառները, ձայն-ձայնի
սոււած, մարդու տկանը են պատում
իրենց թէյէ, քէյէ. ներքով, «պարբու-
պարբու»-ներով։ Ուխտաւորների բազ-
մութիւնը շրջապատած դրանց՝ դնում է
իւր սրտի ուղած իւր։

— Անա կողմնում առնինք։ — Եսնէ,
փշում չարադ։ — Այլի, խորամ գուղիւս,
տունիմ քլի, — ամեն կողմից այլ ես լսում։
Զորագնացի և Ապարանի կանայք,
կարմիր քօղի ու կարմիր մաշկները
հագնելին, գոգնոցները գանաղան մը-
ղիկներով լցրած այնպիսի ակորժա-
կով են սպասում, որ ամենակուշ մար-
դուն անգամ տխորժակ են տալիս։

Զարթթ առաւօտ, դեռ աղօթքաւոր
չբացում, մարթում են մատաղները,
և ամեն կողմից բարձրացող օջաղների
ծուխը բռնում է կիկերը։ Ամբողջ գիւղը
ուխտաւորները չեն քնի. ամեն կողմից
լսում է խաղի, երգի, գուռնայի ձայն,
այս ու այն կողմ Ապարանի հարս ու
աղջկերք և երկաթաբեկներ են
կրգում ու պարում։ Ավաճառ ու շաղկա-
թիւն են դրում այս բազմաթիւ ժո-
ղովրդի կանանց, աղջկաների, հարսերի
ու մարդկանց տարազը, լեզուն, բարբա-
սը։ Զորագնացի գիւղիցի սեռը գանա-
ղանում է իւր կարմիր հագուստով,
կարմիր շալերով, կարմիր քոշերով,
դիմերից քաշ արած արծաթե կաշկար
չլիքներով, որոնք փռում են նոյնպէս
և վարդի նման կարմիր ու առողջ երե-
անի վրայ։ Ալքաւորապալուցի հին պա-
ռաններն ու կանայք աչքի են ընկնում
իրենց երկար ջուրէրով, անթաւանդով,
կարմիր ու կանաչ գոգնոցներով, իսկ
նոր սերունդը եւրոպական տարազի հետ
խառն Ալքաւորապալուցի տարազով, որը
խիստ գեղեցիկ տեսք է ապիս նրանց
դէմքերին։

Մատաղները հասնելուն պէս արդէն
վերջանում է և պատարաւը։ Զանազան
տեղերում վանքում հաւաքուած հոգե-
ւորականները, ժամերգութիւնը վերջա-
նաւոր յետոյ, ուխտաւորների կողմից
հրաւիրում են ճաշի, ուր կրօնական ժո-
ղովրդը իւր հոգեւոր հօր հետ ճաշա-
կում է մատաղը։ Այդտեղ երգում են
գանաղան երգեր. հոգեւոր հայրերը միս-
թաւում են նրանց Աստուծոյ խօսքերով
ու քարոզներով։

Բոլոր ուխտաւորները վանք լցնում՝
Ջերմնահողի ճամբարում են սրբոց
նշխարները, որոնք բայց դրուած են
քնմի վրայ։ Ս. Գրիգոր խորանն այնքան
լցում է, որ նրանք մանկն ու դուրս գա-
լին անկարելի է դառնում։ Պառնելով
մոմեր է որ սպասում է. նուէրներն ու
աջահամբոյններն է որ առատօրէն թափ-
ւում է առատաձեւն ուխտաւորների
կողմից։ (Սակայն վանքը միշտ աղքատ
է ու աղքատ)։ Ամեն տեղ մի քահանայ
կամ վարդապետ կանգնած հսկում է
է կարգապահութեանը և սրբոց մատու-
ններին։

Սրբավայրից դուրս գալուց յետոյ՝ ա-
մեն կողմ փռում է առատ սիգան.
հարուստ ու աղքատ, ունեցող և չունեցող
ամենքն էլ առատօրէն վայելում են մի-
մեանց սեղանից։ Բազմաթիւ անգամա-
յայծներ, աղքատներ ու մուրացկաններ
այդ օրը լիանում են ժողովրդի առատ
նուրիսատութիւնից։

Երկու օրից յետոյ ուխտաւորների մեծ
մասը դիմում է դէպի Ս. Էջմիա-
ծին՝ համուրելու և այն տեղի սրբա-
վայրերն ու հոգեպէս մխիթարուելու։
Ամենքն ուրախ ու երջանիկ ապաւոր-
ութեան տակ վերադառնում են իրենց
տեղերը. իսկ վաճառականները հեռա-
նում են մատաղ դոհ իրենց ունեցած
աճող առեւտրից։

Մուշեղ Բաղդատունի
Մոզնու վանք էջմ. գաւ. 29 սեպ.

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎԱՐԴԱՆԷՆ (Նուխու գաւառ) 11 հոկտ.—
Անցեալամիս 26-ին այստեղ բացուեց պո-
տատուն շաքար իւրեւ անգամ կանոնա-
ւոր երթեկութիւն սկսելով Վարդաշէնի
և Նուխու միջև։ Պոտատային ճիւղի բացումն
անշուշտ մեծ դարկ կրայ Վարդաշէնի
յառաջադիմութեան, միայն թէ նրան
պէտք է վերաբերուի սիրով և ուշա-
դրութեամբ։ Այսուհետեւ ևս շարունակել
ծրարներ, փաթեթներ, դրամ Նուխի և
այլուր «ձեռքով» ուղարկել նշանակում
է պոտատուան փաթեթն նպաստել, ու-
րովհետեւ գիւղի համար մի երկու ծը-
բարն էլ նշանակութիւն ունի, ծանաւանդ
որ օրէնքով իսկ արգելուած է կարծեմ
այդպիսի դէպքերում պոտատուն չգի-
մելը։ Պէտք է ասել, որ Վարդաշէն թէ և
գիւղ, բայց նկատելի շարժումն ունի և
բանուկ ճանապարհի վրայ է. մետաքսա-
թելի շոգեշաքժ գործարաններն օր աւուր
ընդլայնում են իրենց գործունէութիւ-
նը՝ անմիջական յարաբերութիւն կապե-
լով Մոսկուայի և այլ քաղաքների հետ։
Զերամի բրդի, կաղնի կորով գո-
վում է Վարդաշէնը, ընկողի փայ-
տի և կոճղի (Նապիլ) առեւտրը խո-
շոր վաճառականներ է քաղում գէպի
իրեն. աւելացրէ սրա վրայ և Վար-
դաշէնի այն յարմարուող դիրքը, որով
պնասական մեր մասի պաշտօնականները
(պրիստաւ, հիւանդանոց, անտանաղոյժ,
«սակիցիներ» և այլն) միշտ գերադա-
ւում են նրան։ Այս հանգամանքներն ի
նկատի ունենալով պէտք է կարծել, որ
երեք տարի պաշտօնաժամով բացուած
մեր պոտատունը կըյարասեւ, եթէ
միայն (կըկնում ենք նորից) նրան
պահանջ դիւրացրէ։ Այդ կողմից զովա-
սանքի արժանի է մեր իշխան պրիստա-
ւը. նրա ջանքերը հանրօգուտ գործե-
րում միշտ նկատելի են։ Դժբաղդար
նոյնը չի կարելի ասել մեր տանուա-
րով ու իւր օգնական գրողի վերա-
բերմամբ։ Ծագմամբ վարդաշէնի լինե-
լով՝ նրանցից ասելի սպասելի էր, որ
հետեւին իշխան պրիստաւի բարի օրի-
նակին։

— Դաշտային գործը մեր գիւղացի-
ն արդէն վերջացրել է, բայց նախ քան
նորից մաճ բռնելը նրա մտահոգու-
թեան մէջ է ձգում հարկերի ապառի-
կը։ Հարկաբաժանութիւնը գիւղերում
ստատարակ շատ պատահութիւնների
է եթեպէս, մանաւանդ մեր գիւղում,
ուր համարեալ թէ ամենայն տարի նոր
հարկահանութիւնով ինքնուրուպ գիւղի
է դիւրում «հաշուի» գլուխ հա-
նող» գիւղացու շինքին։ Մէջտեղ քրոնի-
բարը օգտւում են գիւղական ցեղերը,
որոնց ետին պինդ բռնելով մեր հար-
կահաններն անում են, ինչ որ թելադրում
է իրենց մեռած սիրաբ. Եւ ամենայն
տարի, երբ հին հարկահանից հաշիւ
են պահանջում, նա արդէն նախօր
«տեսնում» ինչիւմ մի քանի «կծուող-
ներին»։ Վարդաշէնի յարկաւորութեամբ գիւղի
իրեն պարտական է հանում։

— Երկարատեւ արեւու երջանակներից
յետոյ այստեղ սկսուեց անձրեւ, որին
սրտատուր սպասում էր գիւղացին չոր
հողը գոնէ ինչ փափկացած տեսելու
յուսով։ Բրնձի բերքը մեղանում միջակ
անցաւ. առ հասարակ մթերքների թան-
կութիւն է, մանաւանդ հացահատիկե-
րը (ցորենի պուրը 1 ք. 50 կ. և ասե-
լի), որոնց արժանութիւնը մեծապէս
կախում էր բրնձի առատութիւնից։
Թանկ է և խորն ու դարմանը (սայլը
5—8 բուրի)։

ԳԱՂԱՓԱԿԱՆ

ԱՆԳՆԱՆՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆԱՆ ԳՆԱՆԱՆՏԱՆԻ
— «Standard»-ի ասելով, հոկտեմբերի
8-ի (20-ի) և 12-ի (24-ի) միջև Սոնա-
հնայանից հարաւային Աֆրիկա պիտի
ուղարկուէ 20,000 հոգի, որոնց թիւում
15,000-ը հետեւի, և 24 թնդանօթ։

Գուարդիան Մեծ Բրիտանիայից պատե-
րադմիր վայրը պիտի մեկնէր հոկտ.
18-ին (25-ին)։ Ջիբրալտարում դրա-
նուած գուարդիական մասերը նոյնպէս
հրաման են ստացել հարաւային Աֆրի-
կա գնալու։

— Չնայելով, որ անգլիացիները հաւա-
տացած էին, թէ տեղացիներն իրենց
կողմը կըլինին, բայց, ընդհակառակը,
քաֆերներ սիրով միանում են թուրքերի
հետ։ Դիւղում տեղիկութիւն է ստաց-
ւում, որ Եօհաննիսըրուկից Նիւ-Պետա
է գնացել 4,000 քաֆերից բաղկացած
մի զօրը, երազական երկու սպաների
առաջնորդութեամբ։

— Տրանսվալի և Օրանժի հասարա-
կապետութեան արեւմտեան սահմանի
վրայ իրերի դրութիւնը մեծ երկիւղ է
ազդում անգլիացիներին։ Մեֆիկիդը և
Ֆրէյբուրգը ու Կիմբերլիը բոլորովին
կարուած են Գապի գաղութից և պա-
շարուած են բռնելով։ Կապի մինիս-
տրը-նախագահը խիստ յարձակումներ է
ենթարկում, որ զօրքեր չի ուղարկել
պաշարուածներին ազատելու համար։

— «Daily Chronicle»-ին հետաքրքու-
մն, որ Կիմբերլիի մօտ կուրն արգէն
սկսում է Նյո քաղաքը պաշտպանուած
է անգլիական 3,000 զօրով։ Ասում
են, թէ բռնելն ամենից աւելի պի-
տի աշխատեն տիրել Կիմբերլիը, որով-
հետեւ կարծում են, որ շողակների հան-
քերի այդ մայրաքաղաքում ահադին
հարստութիւններ պիտի գտնեն։ Բայց
դրանից նրանց ուղում են բռնել Սեօի
Ռոդսին, որ այդ քաղաքի հիմնադիրն
է և բռնելների գլխին եկած աղէտների
գլխաւոր հեղինակներից մէկը, 24-րդ
լէնի նման։ Լուում է, որ 50,000 լուր-
յու վարձատրութիւն է խոստացուած
նրան, ով Ռոդսին կըրնի կամ կըս-
պանի։

— Կապաշտից «Ռէյտ. գործ.»-ը հի-
ւադրում է մի շարք կործանումների
մասին, որ կատարել են բռնելները եր-
կաթնուղի գծի վրայ։ Քարաքանդ են
արւում կայարանների շէնքերը, յօսու-
ն են ցնդեցրած կամուրջները, փլացած
են երկաթագծերը։ Անասներն այնքան
մեծ են, որ անգլիացիներն երկար ժա-
մանակ չպիտի յաջողուի հաղորդակու-
թիւնը վերականգնելու, եթէ մինչև ան-
գամ վերջ յետ իրեն բռնելների ձեռ-
բից։

— Ամերիկայում զօրեղ շարժում է
նկատուած բռնելների օգտին։ Ամերիկա-
կան պաշտօնաթղթ մայր Արլի կամու-
րներից մի զօրք է կազմում, որի հետ
գալա Մֆրիկա բռնելներն օգնելու հա-
մար։

— Եւրոպայում կամուրջների գորա-
ւորներ կազմին արգելում է, բայց մի
քանի պետութիւնների մէջ արդէն դրա-
մական և նիւթական օգնութիւններ են
կազմակերպւում։ Աֆրիկան միութիւն
Աստուրալամու ինդիւստրիալի պատ-
գամաւորների ժողովը շատ անդամների
և ուրիշ նշանաւոր անձերի ուղարկուած
թիւները կըրող մի շրջաբերական է ցը-
րել, որով առաջարկում է դրամ ժողո-
վել Տրանսվալի Կարմիր Խաչի և սպա-
նուած բռնելների այրիների ու որդերի
օգտին։

— Տրանսվալի գորավարների մէջ անդ-
լիացիների համար ամենատեսիլն դի-
ներալ Կրոնիլն է։ Բանն այն է, որ Կրո-
նիլն էր գերել բռնել սրանից մի քանի
տարի առաջ իւր աւագակալմամբ Տրանս-
վալ ներս խուժած Ջեմսոնին և ցրի
էր նրա խումբը։ Կրոնիլն արհեստով
զինուոր է, այլ ազարակատէր, ինչ-
պէս առհասարակ բոլոր բռնելները։ Թէ և
նա շատ հարուստ մարդ է, բայց դուռ
սպարտական կեանք է վարում։

ԱՄՍՏՐԻԱ-ՌԵՆԳԵՐԻԱ.— Լեզուների վե-
րաբերեալ կարգադրութիւնը փոփոխու-
ղէմ Պրագում հոկտ. 17-ին (ն. ա.) կա-
տարուած ցոյցերի մասին լրագրները
հետեւեալ մանրամասնութիւններն են
հաղորդում։ Կառավարութիւնն առա-

ջուց արդէն գիտէր, որ բանն առանց
ցոյցերի չի անցնիլ, ուստի կարգադրել
էր ոստիկանների թիւն աւելացնել և
զօրքերը պատրաստ պահել։ Ուսումնա-
րաններում աշակերտներին յայտարա-
րուած էր, որ նրանք երեկոյան դուրս
չգան տնից։ Մինչև անգամ առանձին
պաշտօնականներ էին նշանակուած հարց
ու փորձի ենթարկելու նրանց, որոնք
կընթակալուէին։ Սակայն այդ բոլոր
պատրաստութիւններն աւելորդ էին, ու-
րովհետեւ չեկերի ցոյցը խաղաղ բնու-
թեթիւն ունէր։ Ցոյցն սկսուեց Վացյա-
ւի արտաբանում և Պրիկոնում (Պրագի
մի մասը)։ Արդէն երեկոյան ժամը 5-ին
մայիս երկ վրայ անսովոր մեծ բազմու-
թիւն էր նկատուած. ժամը 7-ին Վաց-
լաւի արտաբանում ամբոխն արդէն
այնքան ստուարացել էր, որ բռնել էր
ամբողջ փողոցը։ Ժամանակ առ ժամա-
նակ ամբոխը կանգ էր առնում և դըս-
նով սարսափ էր ազդում խանութատէ-
րերի վրայ, որոնք շտապում էին խա-
նութիւններ փակել։ Ամբոխը գանգաղ ա-
ռաջ էր շարժում դէպի թանգարանը՝
հետզհետեւ անկող. այս ու այնտեղ ամբո-
խի մէջ երգում էին չեխական ազգային
երգեր։ Վացյաւի արտաբանից անց-
նելով, ամբոխը, որ արդէն հասել էր
մօտ 10,000 հոգու, մտաւ Ֆիւրլինայի
փողոցը և կանգ առաւ Բոգոբի ճաշա-
րանի առաջ։ Ճաշարանի առաջին յարկի
լուսամուտներից մէկը բացուեց և այն-
տեղ երեւց ոմն Կրոնիլ, որն սկսեց մի
ճառ խօսել ցոյցի նպատակի մասին։
Նրանից յետոյ խօսեց արմատական
Բաքս, որն, ի միջի այլոց, ասաց հետե-
ւեալը. «Այս ցոյցը մենք սարքում ենք
ոչ թէ նրա համար, որ փոխուած է լե-
զուների մասին կոած կարգադրութիւ-
նը, այլ այն բանի զէմ, որ վերնայում
բազմիցս խանդալդի և խանդալդում են
չեխ ժողովրդի իրաւունքները»։ Երբ
ճառախօսները վերջացրին իրենց ճա-
սերը, ամբոխը նորից չեխական երգե-
րով առաջ շարժուեց և կանգ առաւ
Պրակուում, գերմանական ժողովարանի
առաջ։ Ժողովարանի դռները պահա-
նում էին բողոքովի ոստիկաններ, իսկ
ներքին յարկի բոլոր լուսամուտները
փակուած էին։ Ամբոխը կանգնած էր
առանց բռնի միջոցների դիմելու, բայց
նրա տեսքն սպառնալի էր. ժամանակ առ
ժամանակ լսում էր «peres» աղաղակը
ժողովարանի հասցէին։ Այնուհետեւ ամբո-
խը գլխից գէպի հին արտաբանը։ Այստեղ
Կրոնիլը նորից կամեցաւ ճառ խօսել,
բայց նրան մօտեցաւ ոստիկանապետ
Ստրանսկին և պահանջեց, որ ոչ մի
ճառ չխօսէ։ Հէնց որ ամբոխն իմացաւ
այդ, ամեն կողմից ձեռնափայտեց բարձ-
րացան, և Ստրանսկու գլխաւոր թաւա
նրա գլխից։ Այն ժամանակ Ստրանսկին հա-
նեց արտաճանալը և ասաց, որ ով կըհամար-
ձակուի ձեռք բարձրացնել իւր վրայ,
կըսպանուի։ Սակայն Կրոնիլը խորհրդով
նա խաղոյն պահեց արտաճանալը և այլ
ևս չխանդալեց ճառախօսներին։ Այնու-
հետեւ ամբոխը դարձաւ Վացյաւի արտաբ-
անը և կանգ առաւ 24-րդ լէնի արձանի
առաջ. այստեղ մի ճառ խօսեց ոմն
Մայիս, որը ցուցարարներին ինդրում
էր բռնի միջոցներ չգիմել և յորդարում
էր, որ նրանք, ի սէր չեխ ժողովրդի,
խաղաղութեամբ ցրուեն իրենց աները։
Սրանից յետոյ ամբոխը ճանապարհը շա-
րունակեց, բայց շուտով յետ դարձաւ
դարձեալ դէպի Վացյաւի արտաբանը.

այստեղ նրա դէմ ելան հրացաններով,
ատրճանակներով և թերթով զինուած
բազմաթիւ հեծեալ և հետեւի ոստի-
կաններ։ Երբ ամբոխը տեսաւ, որ իրեն
չընդապաւել են ոստիկանները, աղաղակ-
ներ և շուռներ բարձրացան։ Ոստիկան-
ներին հրամայուեց հրացանները լցնել,
իսկ զինու

3-3